

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., перероб. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с.

12. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антіпов, М. В. Володько, О. О. Дударов та ін. – 5-те вид., перероб. та доп. – К.: Атіка, 2009. – 408 с.

13. Герасименко А. П. Классификация преступных групп. Совершенствование оперативно-розыскной деятельности в современных условиях / А. П. Герасименко, Ю. В. Дамов. – Омск: Омская ВШ милиции МВД СССР, 1990. – С. 34–46.

14. Бараненко Б. И. Организованная преступность как объект специального оперативно-розыскного воздействия органов внутренних дел: сборник научных трудов / Б. И. Бараненко, А. И. Пясецкий. – К.: КВШ МВД СССР, 1991. – С. 8–22.

Гула Л. Ф. Признаки организованных преступных групп: объекты оперативно-розыскного вмешательства

Предоставляется характеристика организованных преступных групп и их признаков, которые подвергаются оперативно-розыскному влиянию.

Ключевые слова: преступная группа, организованная группа, признаки группы, виды групп, поисковые признаки групп.

Hula L. F. Organized criminal groups features: objects of operative-search interference

The article describes the organized criminal groups and their features influenced by operative-search interference.

Key words: criminal group, organized group, signs of group, types of groups, searching features of groups.

Стаття надійшла 15 липня 2013 р.

УДК 343.123.12: 343.37

Н. Л. Гула

**ВИЯВЛЕННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ ДСБЕЗ ЗЛОЧИНІВ,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ЦІЛЮВИХ
СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ДЕРЖАВНИХ ФОНДІВ**

Розглядаються питання щодо організації оперативного пошуку ознак злочинів у сфері цільових спеціалізованих державних фондів.

Ключові слова: виявлення злочинів, пошукова діяльність, оперативний пошук, пошукові ознаки.

Постановка проблеми. Одним із засобів державного регулювання соціальної політики є функціонування цільових спеціалізованих державних фондів, які становлять особливу ланку фінансової системи держави, яка має конкретне цільове призначення та визначену законодавством самостійність. Аналіз оперативно-слідчої практики підтверджує, що правоохоронні органи зазнають труднощів у виявленні та припинення злочинів у зазначеній сфері. Обставинами, які негативно впливають на якість виявлення злочинів у сфері цільових спеціалізованих державних фондів, є: їх висока латентність; недосконалість нормативних актів, які регулюють процес формування надходжень і видатків коштів зазначених фондів та ін., що спонукає на удосконалення пошукової діяльності підрозділів ДСБЕЗ.

Метою статті є окреслення пошукової діяльності підрозділів ДСБЕЗ щодо отримання даних про злочини у сфері цільових спеціалізованих державних фондів.

Стан дослідження. Виявлення злочинів у сфері цільових спеціалізованих державних фондів досліджували такі науковці та практики: Д. В. Бутенко, О. В. Левкович, Л. П. Скалозуб, В. І. Василичук, В. Д. Сапсай, О. М. Джуца та ін.

Злочини у сфері цільових спеціалізованих державних фондів мають здебільшого латентний характер, що зумовлює необхідність застосування можливостей оперативних підрозділів і використання інформації, що становить оперативний інтерес. У теорії ОРД зазначені дії отримали назву «оперативний пошук» [1, с. 265].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» головним завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

У теорії та практиці ОРД проблема загальної характеристики оперативного пошуку розглядалася в працях Г. М. Бірюкова, А. Ф. Волинського, Д. В. Гребельського, Е. О. Дідоренка, О. М. Джуци, О. Ф. Долженкова, В. П. Євтушка, В. П. Камиша, І. П. Козаченка, Я. Ю. Кондратьєва, А. Г. Лекаря, С. І. Ніколаюка, М. А. Погорецького, В. Л. Регульського, В. Г. Самойлова та ін.

Так, наприклад, А. Г. Лекарь, А. Ф. Волинський, Д. В. Гребельський, В. Г. Самойлов під оперативним пошуком розуміли постійне, цілеспрямоване здійснення активної пошукової роботи з метою виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес [2, с. 4].

Учені зазначали, що це комплекс заходів, спрямованих на створення і забезпечення функціонування ефективної системи оперативного пошуку на відповідній території за окремою лінією роботи [2, с. 32].

О. М. Джу́жа оперативний пошук визначає як урегульовану нормативно-правовими актами діяльність підрозділів ДСБЕЗ із отримання, перевірки, систематизації та використання інформації, здобутої в процесі оперативного обслуговування об'єктів і галузей економіки, про ознаки злочинів, а також причетних до них осіб [3, с. 38–40].

Ю. Ю. Орлов характеризує пошук первинної оперативної інформації як комплекс оперативно-розшукових заходів, що здійснюють уповноважені оперпідрозділи з метою виявлення та розпізнання латентних злочинів і осіб, які їх учинили, а також установлення причин та умов учинення злочинів [4, с. 750].

М. Погорєцький та В. Шоломенцев указують, що необхідність оперативного пошуку зумовлена: ініціативним характером ОРД; прихованим (замаскованим) процесом підготовки та вчинення протиправних діянь в об'єктивній дійсності; невизначеністю місця знаходження інформації про злочини та осіб, які їх учинили; потенційним характером отримання такої інформації, що виявляється лише за певних умов. Підставами для проведення пошуку даних про злочини є: вимога законодавця щодо вжиття необхідних ОРЗ із запобігання, своєчасного виявлення, припинення та розкриття злочинів; наявність окремих ознак, що дозволяють висунути версії щодо розвитку певної криміногенної ситуації.

Дослідники зазначають, що виявлення нової інформації під час пошуку фактичних даних про злочини пов'язане із розпізнанням серед великої кількості інформаційних об'єктів саме тих, що стосуються ознак певного протиправного діяння, відповідальність за яке передбачено КК України [4, с. 751].

В. Васи́линчук, В. Горбачевський, К. Ольшевський та О. Ключко акцентують, що пошукова діяльність ДСБЕЗ МВС України – одна із форм ОРД, що поступово трансформується в окремий, самостійний напрям діяльності щодо запобігання економічним злочинам і їх розкриття. Комплекс оперативно-розшукових та інших заходів для організації отримання первинної інформації щодо ознак, які свідчать про можливе вчинення правопорушень, її перевірки і ухвалення рішень про реалізацію. Саме у процесі пошукової роботи, підґрунтям якої є результати діяльності щодо оперативного обслуговування, збирається первинна

інформація про злочини, що готуються, вчиняються або вчинені [4, с. 752].

У юридичній літературі питання виявлення ознак злочинів досліджене недостатньо [5, с. 107–120]. Вивчаються лише деякі аспекти виявлення окремих видів злочинів, при цьому в криміналістиці немає однозначного визначення суті виявлення злочинів. У теорії криміналістики виявлення часто розглядається як структурний елемент розкриття [6, с. 49].

Виклад основних положень. Процес виявлення злочинів, вчинених у сфері цільових спеціалізованих державних фондів, складається з організації пошукової діяльності. Зважаючи на це, К. І. Гобрусенко зазначає, що не менш важливим видом цієї діяльності є визначення прямої оперативно-розшукового пошуку ознак злочину. Йдеться про сукупність зафіксованих на матеріальних носіях інформації показників, що дозволяють характеризувати дії або бездіяльність осіб, що потрапляють під законодавчу модель злочину [39, с. 154].

У цьому аспекті абсолютно справедливо підкреслює В. П. Кувалдін, що ознаки повинні володіти певним «пошуковим ефектом», тобто реальною можливістю їх розпізнавання за допомогою оперативно-розшукових і інших заходів. Іншими словами, «виявлення за допомогою оперативно-розшукових заходів осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес, і отримання додаткової інформації про об'єкти розробки відбувається за встановленими заздалегідь індивідуальними ознаками стосовно конкретного вчиненого злочину» [7, с. 152].

Тому саме сукупність пошукових ознак визначає відповідний алгоритм виявлення зазначених злочинів на базі програмної обробки інформаційних масивів. Аналіз наукових джерел дозволяє зробити такі висновки: 1) необхідне використання сучасних інформаційних технологій в ОРД у боротьбі з економічними злочинами у сфері цільових спеціалізованих державних фондів; 2) розробка методик виявлення ознак указаних видів злочинів на основі аналізу інформаційних масивів у форматі баз даних, що містять зведення про фінансово-господарську діяльність під час здійснення таких операцій, є одним із основних напрямів удосконалення наукового забезпечення ОРД підрозділів ДСБЕЗ.

Дослідженням встановлено, що у сфері цільових спеціалізованих державних фондів учиняються, як правило, економічні злочини. Кожний спосіб його вчинення залишає сліди в матеріальній та інтелектуальній сферах. У цьому зв'язку особи, які його вчинили (вчиняють), маючи за мету запобігти покаранню, докладають максимум зусиль до

знищення або маскуванню цих слідів. Для таких видів злочинів характерні деякі особливості слідоутворення:

- зовні вони часто мають вид нормальних фінансово-господарських операцій;

- більшість зазначених злочинів залишає сліди в різних документах (управлінських, бухгалтерських, технологічних, складених органами контролю тощо);

- вчинення злочинів у зазначеній сфері є корисними і фігурант має метою отримання матеріальні цінності або грошові засоби.

Сліди економічних злочинів, що готуються або вчиняються, виявляються у вигляді певних фактів, явищ, які називають пошуковими ознаками.

Успішне припинення злочинів значною мірою залежить від своєчасного виявлення їх ознак, наукового і практичного знання способів учинення злочинів. В умовах ринкової економіки стиль і методи роботи підрозділів ДСБЕЗ потребують постійного удосконалення. Ефективність боротьби з економічними злочинами в умовах переходу економіки держави до ринку визначається насамперед тим, наскільки ефективно підрозділи ДСБЕЗ використовують гласні і негласні можливості.

Для того, щоб організувати пошукову діяльність на належному рівні, співробітники ДСБЕЗ зобов'язані знати специфіку функціонування сфери цільових спеціалізованих державних фондів. При цьому вони повинні вивчати, з метою успішного вирішення завдань боротьби з економічною злочинністю, не тільки економіку окресленої сфери, але і право, яке регулює ці відносини. Під час розгляду проблем боротьби зі злочинністю у зазначеній сфері в збірнику методичних рекомендацій з викриття та документування злочинів у бюджетній сфері Л. П. Скалозуб вдало поєднує питання економіки і права. У ній йдеться про економіко-правову характеристику соціально-бюджетної сфери як об'єкта кримінально-правової охорони [8, с. 6–18].

Характерною ознакою цільових спеціалізованих державних фондів є чітко визначені джерела формування і напрями використання коштів і, відповідно, створення таких фондів визначається конкретними потребами держави, тому їх склад і включення до бюджетів визначається законодавством. Кошти, що надходять до цільових фондів, переважно спрямовуються на проведення соціальної політики держави: фінансування забезпечення зайнятості населення; державного страхування на випадок безробіття; у зв'язку з тимчасовою втратою праце-

здатності та витратами, зумовленими народженням та похованням; виплату державних пенсій; соціальної захищеності інвалідів в Україні; забезпечення розвитку інфраструктури фондів тощо.

З метою отримання інформації про злочини у цій сфері оперативним працівником необхідно знати систему створення та джерела формування зазначених фондів. За цільовими фондами, на нашу думку, чітко закріплені прибуткові джерела. Вважаємо за необхідне проілюструвати це на прикладі Державного пенсійного фонду.

Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів.

Перший – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що ґрунтується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що охоплює засади добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а третій – систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Громадяни України можуть бути учасниками та отримувати пенсійні виплати одночасно з різних рівнів системи пенсійного забезпечення в Україні.

У Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058 визначений перелік осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та мають право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

З особою, яка подала заяву про добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, територіальним органом Пенсійного фонду в термін не пізніше ніж 30 календарних днів з дня отримання заяви укладається договір про добровільну

участь відповідно до типового договору, що затверджується правлінням Пенсійного фонду.

Фінансові кошти названого фонду утворюються в основному за рахунок:

- збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, що сплачується підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами в порядку, визначеному законодавством;

- коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів;

- добровільних внесків підприємств, установ, організацій та громадян;

- сум пені, фінансових санкцій, штрафів, передбачених за порушення порядку сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

- банківських кредитів;

- інших незаборонених законодавством надходжень [9, с. 219].

Платниками внесків на обов'язкове державне пенсійне страхування є: суб'єкти підприємницької діяльності, незалежно від форм власності, їх об'єднання, бюджетні, громадські та інші установи й організації, об'єднання громадян та інші юридичні особи, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які використовують працю найманих працівників. Законодавство визначає також інші категорії платників залежно від видів здійснюваної діяльності.

Об'єктом для сплати внесків є фонд оплати праці роботодавця, розмір сукупного оподаткованого доходу, вартість договорів на відчуження майна, інші об'єкти залежно від виду діяльності, організаційно-правової форми платника внесків і наявності найманих працівників.

Правовий статус фондів визначають відповідні положення. Наприклад, наказом Держказначейства України «Про затвердження Порядку подання фінансової звітності про виконання кошторисів Пенсійним фондом України, Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України та Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття» встановлюється порядок звітності щодо використання грошових засобів зазначеними фондами.

У результаті дослідження встановлено, що чинниками, які сприяють виявленню злочинів, вчинених у сфері цільових спеціалізованих державних фондів, є професійна підготовка оперативного працівника з метою:

- знання специфіки (правил) функціонування фондів;
- знання специфіки виробництва та ціноутворення випуску товарів, виконання робіт і надання послуг (документообіг та ін.);
- володіння необхідними суб'єктивними якостями (спостережливість, увага, здатність логічно мислити та ін.);
- знання загальнодоступних джерел отримання первинної інформації (Інтернет, ЗМІ);
- доступу до всесвітньої мережі Інтернет;
- добору висококваліфікованих негласних співробітників для перекриття об'єктів оперативного обслуговування;
- уміння кваліфіковано здійснювати оперативно-розшукові та оперативно-технічні заходи;
- своєчасно обмінюватись інформацією з іншими оперативно-розшуковими підрозділами та державними правоохоронними й контролюючими органами.

З огляду на динаміку й обсяги порушень необхідно ретельно досліджувати документацію (фінансово-господарську), яка стосується зазначених фондів.

Одним із елементів отримання інформації про злочини є вибір напрямку пошуку. Вибіркове дослідження засвідчує, що стосовно сфери, яка розглядається нами, напрямками пошуку, як правило, є:

- юридичні особи (об'єкти економіки), що формують прибуткову частину цільових спеціалізованих державних фондів;
- об'єкти, які входять в інфраструктуру, що забезпечують нормальне функціонування сфери цільових спеціалізованих державних фондів та ін.;
- установи, які обслуговують ці фонди (банки, розрахунково-касові центри, аудиторські фірми, податкові підрозділи та ін.);
- об'єкти і місця, де найчастіше можуть здійснюватися домовленості про здійснення протиправних фінансових операцій з корумпованими посадовими особами (ресторани, бари, готелі);
- відомості про факти розкрадання грошових засобів і причетних до цього осіб;
- відомості про осіб, обізнаних про розкрадання грошових засобів фондів, або дії конкретних посадових осіб, наприклад, територіальних відділень Пенсійного фонду, Україні їх пособників;
- відомості про обставини, що сприяють учиненню злочинів у сфері цільових спеціалізованих державних фондів.

Вивчення практичної організації пошукової діяльності на об'єктах зазначених фондів підтверджує, що підрозділи ДСБЕЗ з метою своєчасного отримання первинних даних про злочини здійснюють:

- оперативне відстеження криміногенної обстановки на об'єктах сфери цільових спеціалізованих державних фондів;

- вивчення змісту управлінських, бухгалтерських, фінансових і інших документів, що відображають господарську діяльність цих економічних структур та їх виробничих зв'язків;

- збір даних за місцем проживання і встановлення стилю життя осіб, які проходять за інформацією, що є у розпорядженні співробітників ДСБЕЗ;

- вивчення і аналіз документів, що надходять із правоохоронних і контролюючих органів, що містять зведення про неправомірні дії посадових осіб територіальних підрозділів цільових спеціалізованих державних фондів;

- отримання первинних відомостей про інші об'єкти ОРД під час роботи у справах оперативного обліку;

- здійснення оперативним працівником особистого розшуку;

- використання можливостей оперативно-розшукових і профілактичних обліків ОВС;

- отримання необхідних відомостей з ІПС оперативно-розшукового призначення та ін.

На наш погляд, для успішної організації пошукової діяльності щодо отримання інформації про правопорушення, які вчиняються у сфері цільових спеціалізованих державних фондів, необхідно здійснити такі заходи, а саме:

- запровадити постійний моніторинг фондів витраток через ведення бюджетного паспорту;

- на основі даних моніторингу фондів витраток (бюджетного паспорту) організувати їх оперативне супроводження;

- покращити оперативне перекриття та всебічне відпрацювання основних розпорядників коштів зазначених фондів.

Обов'язково такі відпрацювання здійснювати із залученням територіальних підрозділів Державної податкової служби та Державної фінансової інспекції України з метою встановлення дотримання порядку проведення відшкодувань до цільових спеціалізованих державних фондів і законності здійснених витраток грошових засобів структурними підрозділами зазначених фондів.

Висновок. Пошукова діяльність підрозділів ДСБЕЗ ґрунтується на знанні співробітниками специфіки функціонування сфери цільових спеціалізованих державних фондів. При цьому вони повинні вивчати, з метою успішного вирішення завдань боротьби зі злочинністю, не тільки економіку названої сфери, але і нормативні акти, які регулюють відносини у зазначеній сфері.

Одним із шляхів подолання недоліків пошукової діяльності у виявленні злочинів у сфері цільових спеціалізованих державних фондів є побудова єдиної постійно діючої комплексної системи розвідувально-пошукових заходів у зазначеній сфері, спрямованих на виявлення фактів зловживань і посадовими особами у фондах, і керівниками підприємницьких структурах, які є платниками внесків на обов'язкове державне страхування.

1. Орлов Ю. Ю. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теорія і практика) / Ю. Ю. Орлов. – К.: КНУВС, 2007. – 559 с.

2. Лекарь А. Г. Методологические проблемы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / А. Г. Лекарь, А. Ф. Вольнский, Д. В. Гребельский, В. Г. Самойлов // Труды Киевской высшей школы МВД СССР. – К.: КВШ МВД СССР, 1976. – С. 3–34.

3. Джужа О. М. Поняття та сутність аналітичної розвідки / О. М. Джужа, Ю. Ю. Орлов // Організація інформаційно-аналітичної роботи підрозділів ДСБЕЗ МВС України у протидії економічним злочинам: доповіді провідних вчених, представників громадськості, державних службовців та працівників підрозділів ДСБЕЗ на міжвідомчому семінарі-нараді; відп. ред. Л. П. Скалозуб, В. І. Василюк, В. Д. Сапсай. – К., 2009. – С. 37–46.

4. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – Т. 6. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). – К.: Атіка, 2010 – 1128 с.

5. Герасимов И. Ф. Проблемы обнаружения преступлений / И. Ф. Герасимов // Проблемы уголовного процесса и криминалистики. – Свердловск, 1973. – Вып. 21. – С. 107–120.

6. Безруких Р. К. Организационно-тактические основы раскрытия преступлений / Р. К. Безруких, А. Г. Лекарь. – М.: МВД СССР, 1977. – 81 с.

7. Кувалдин В. П. Научные основы компьютеризации оперативно-розыскной деятельности аппаратов БЭП / В. П. Кувалдин. – М.: Академия МВД России, 1993. – 245 с.

8. Скалозуб Л. П. Збірник методичних рекомендацій з викриття та документування злочинів у бюджетній сфері / Л. П. Скалозуб, В. І. Василюк, В. Р. Сливенко, Т. В. Дудченко та ін. – К.: ДДСБЕЗ, 2009. – 427 с.

9. Фінансове право: навч. посібник / М. О. Мацелик, Т. О. Мацелик, В. А. Пригоцький; за ред. В. К. Шкарупи. – К.: Знання, 2011. – 815 с.

Гула Н. Л. Выявление подразделениями ГСБЭП преступлений, совершаемых в сфере целевых специализированных государственных фондов

Рассматриваются вопросы относительно организации оперативного поиска признаков преступлений в сфере целевых специализированных государственных фондов.

Ключевые слова: выявление преступлений, поисковая деятельность, оперативный поиск, поисковые признаки.

Hula N. L. Detection of crimes by the departments of defence of economy from criminal encroachment committed in the field of specialized state funds

Questions in relation to organization of operative search of signs of crimes in the field of the specialized state funds are examined.

Key words: detection of crimes, search activity, operative search, searching signs.

Стаття надійшла 11 липня 2013 р.

УДК 343.85

Р. М. Дмитрів

**ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ
ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОТИДІЇ
ЗАКОННИЙ ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Здійснено аналіз поняття типової слідчої ситуації, а також категорії завдання досудового розслідування. На підставі цього виокремлено типові слідчі ситуації під час розслідування протидії законній господарській діяльності, що виникають на початковому етапі провадження, їх змістове наповнення.

Ключові слова: слідча ситуація, початковий етап розслідування, протидія законній господарській діяльності.

Постановка проблеми. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень (далі – злочинів) виникають об'єктивні умови, які визначають потребу вибору напряму його провадження. Встановлення умов, що утворюють обстановку, у якій діє суб'єкт провадження, дозволяє визначити завдання, що потребують вирішення, обрати види процесуальних та організаційних дій, тактику і послідовність їх виконання для досягнення мети кримінального провадження.